

**BİR ZİRAAT COĞRAFYASI ÇALIŞMASI: TÜRKİYE’DE
NAR (*Punica granatum* L.) TARIMI
[A Study of Agricultural Geography: Pomegranate (*Punica
granatum* L.) Cultivation in Turkey]**

Yrd. Doç. Dr. Halil KURT

Marmara Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü
hkurt@marmara.edu.tr

Uzm. Güven ŞAHİN

Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya ABD.
guwen_sahin@hotmail.com

ÖZET

Anavatanı Ön Asya olan nar, kültüre alınan en eski zirai ürünlerdendir. Dönenceler ile 40° enlemleri arasında, Akdeniz yağış rejiminin etkili olduğu bölgelerde, kıydan 1000 m. yükseltiye kadar olan sahalarda en yaygın yetişme ortamı bulur. Türkiye’de sırasıyla Akdeniz, Ege ve Güneydoğu Anadolu en fazla nar üreten bölgelerdir. İller arasında ise Antalya, Muğla, Mersin ve Adana nar ziraatında en başta gelir.

Türkiye’de 2002 yılına kadar 3 milyon civarındaki nar ağacından yaklaşık 50-60 bin ton üretim yapılmaktaydı. Devlet desteği ve olumlu piyasa şartlarının etkisiyle 2003 sonrası dönemde yeni nar bahçelerinin sayısı hızla artış göstermiştir. Bunun sonucu olarak nar ağacı sayısı 13 milyonu aştı ve üretim de 2012 sonu itibariyle 315 bin tona ulaşmıştır. Üretim artışına paralel bir şekilde nar ihracatında da hızlı artış olurken Türkiye de dünyanın en çok nar ihraç eden ülkeleri arasına girmiştir.

Nar taze bir meyve olarak tüketilmesinin yanı sıra, nar suyu ve nar ekşisi olarak da yaygın bir şekilde kullanılır.

Nar kutsal kitaplarda adı geçen, ibadethanelerde gravür, tasvir ve tablolarında yer edinen ve çeşitli yerleşim birimlerine ismini vermiş özel bir meyvedir.

Anahtar Kelimeler: Nar, *Punica granatum*, nar yetiştiriciliği, coğrafi dağılım, ziraat coğrafyası, Türkiye.

ABSTRACT

Pomegranate plant that its homeland is Asia Minor is one of the oldest cultivated agricultural products. Pomegranate finds the most common habitat between tropics 40° latitudes, in regions where Mediterranean rainfall regime to be effective, fields up to 1000 meters altitude from the coast. Respectively,

the Mediterranean, Aegean and Southeast Anatolia are the regions producing the most amount of pomegranate in Turkey. In terms of provinces, Antalya, Mugla, Mersin and Adana are foremost in pomegranate farming.

Until 2002 in Turkey approximately 50-60 thousand tons production were made using around 3 million pomegranate trees. In the period after 2003 ,established a new pomegranate orchards due to government support and favorable market conditions. By the year 2011, the number of the pomegranate tree has exceeded 13 million and also the production reached 315 thousand tons by the end of 2012. In parallel with the increase in production it becomes a rapid increase in the exports of pomegranate and Turkey is one of the world's most pomegranate exporting countries.

Pomegranate is a fruit that can be consumed as fresh, as well as pomegranate juice and pomegranate molasses are the most common application areas of it.

Pomegranate that a engravings which in places of worship mentioned in the sacred boks and that have taken place in depicting and tables is a special fruit that gives its name to a variety of settlements.

Key words: *Pomegranate, Punica granatum, pomegranate cultivation, geographical distribution, agricultural geography, Türkiye.*

GİRİŞ

Nar, *Lythraceae* familyasının (Kınagiller) *Punica* cinsinden çok yıllık bir bitki olup ticari değeri kadar kültürel hayatta da önemli yer işgal etmiş bir meyvedir. Bu meyvenin ticari türü olan *Punica granatum* L. Ortaçağ'da çekirdekli elma anlamına gelen "Pomuni granatum"¹ dan almıştır (La Rue, 1980; Oğuz, Ukav, Eroğlu, 2011). Bir Fenike kolonisi olan Kartacalılar Akdeniz havzasında nar ticaretini başlattıkları için eski kaynaklarda "Kartaca (Fenike) Elması" (The apple of Carthage / Carthaginian apple) adıyla geçmektedir (Horowitz, 2001; Anonim, 2012a). Günümüzde A.B.D.'de çekirdekli elma (Seedy apple) olarak da bilinmektedir.

Narın kültür tarihi oldukça eskilere uzanmakta olup çeşitli kaynaklarda yetiştiricilik geçmişinin 5000 yıl öncesine dayandığı belirtilmektedir (Glozer, Ferguson, 2008; Ünal, 2011; Oğuz, Ukav, Eroğlu, 2011). Dolayısıyla kültüre alınan en eski tarım ürünlerinden olan nar bitkisi, insanlık tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu meyveyi tanıyan her topluluk ve medeniyet tarafından pek çok açıdan farklı

¹ Pome; elma, meyve; Granatum; çekirdekli, taneli, tohumlu anlamına gelmekte olup günümüzde botanikte doğrudan doğruya nar, nar ağcını ifade etmektedir.

*BİR ZİRAAT COĞRAFYASI ÇALIŞMASI: TÜRKİYE'DE NAR (Punica granatum L.)
TARIMI*

değerler yüklenmiştir. Nar, tüm kutsal kitaplarda adından bahsedilen, Musevilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'te özel anlamlar yüklenen bir meyvedir. Nar ayrıca ibadethanelerde gravür ve tablolarla tasvir edilmiştir. Narın köklü tarihinin yanı sıra, sadece bir meyve olmaktan öte çeşitli kullanım sahaları da mevcuttur. Nar bazen milli bir sembol olmuş, hatta çeşitli yerleşim yerlerine adını vermiştir. Nar insan sağlığına olan yararının dışında pek çok kültürel faaliyette de yeri olan (Yün boyama ve süsleme) özel bir meyvedir.

Nar, boyları 2 ila 5 m. arasında değişen çalı formunda bir bitkidir. Meyveleri çok daneli ve etli tohumlardan oluşan, koyu kırmızıdan beyaza kadar değişik tonlarda renklere sahiptir. Meyveler tatlı, ekşi ve mayhoş olarak gruplandırılır ve buna göre pazarlanır. Nar özellikle potasyum ve karbonhidrat açısından oldukça zengin bir meyvedir².

Fotoğraf 1: Yeni kurulan ve damlama sistemi ile sulanan bir nar bahçesi (Akdeniz Bölgesi)

Dünya'da ve Türkiye'de meyvecilik sektöründeki gelişmelere paralel olarak, nar yetiştiriciliğinde özellikle 2000'li yıllarda dikkat çekici bir artış gözlenmektedir. Ziraat Coğrafyası kapsamında ele

² 100 gr. narda 16 gr. karbonhidrat, 259 mgr. potasyum bulunmaktadır (Ebcioğlu, 2003; 126).

aldığımız bu çalışmada, narın yetiştirme şartları ve dünyadaki dağılımının yanı sıra, Türkiye’de nar yetiştiriciliğinin mekansal analizi ile iktisadi boyutuna dikkat çekilerek, faaliyetle alakalı yapılabilecekler konusunda önerilerde bulunulmuştur. Bu kapsamda TÜİK başta olmak üzere Tarım İl ve İlçe Müdürlükleri’nden temin edilen istatistiki verilerden hareketle faaliyetin sayısal bir analizi yapılmıştır. Aynı zamanda bu zirai faaliyetin Türkiye’deki dağılımı, elde edilen çeşitler ve ülkemizin nar ticareti konusu üzerinde durularak ileriye yönelik çıkarımlarda bulunulmuştur.

1. Narın Doğal Yetiştirme Ortamı ve Dünyadaki Yayılışı

Narın anavatanı, İran başta olmak üzere Türkiye’nin güney-güneydoğusunu kapsayacak şekilde Ortadoğu, Kafkasya ve Hindistan’ın kuzeyi ifade edilmektedir (Stover, Mercure, 2007; Glozer, Ferguson, 2008; Lye, 2008; Ünal, 2011). Çoğu kaynakta İran, Kafkasya ve Kuzey Hindistan çevresi narın anavatanı olarak işaret edilse de, Anadolu ve bütün Akdeniz Havzası’nı da içine alan çok daha geniş bir sahada nar bitkisi binlerce yıldır tanınmaktadır. Günümüzde Avustralya’dan Güney Afrika’ya, A.B.D.’den Çin’e kadar çok geniş bir sahada nar ziraatı yapılmaktadır.

Nar, iklim çeşitliliği ile birlikte toprak şartları açısından da toleransı yüksek bir bitki olduğundan Güney Amerika’da, Avustralya’da, Güney Afrika Cumhuriyeti’nde, Azerbaycan’da, Akdeniz havzası ülkelerinde, Afganistan’da, Hindistan ve Çin’de yetiştiriciliği yapılmaktadır. Narın doğal yollarla geniş bir alana yayılmasında tanelerinin kuşlar tarafından tüketildikten sonra çekirdeklerinin dışkılarıyla birlikte geniş bir alanda yayılma imkanı bulmasıyla da alakalıdır (Ebcioğlu, 2003; 125). Bununla birlikte başta Kuzey Afrika ve Okyanusya olmak üzere kıta aşırı yerlere beşeri faaliyetlerle taşınmış olup çok geniş bir alanda yayılma imkanı bulmuştur.

Günümüzde henüz Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve EUROSTAT tarafından düzenli tutulan resmi istatistikler mevcut değildir. Bununla birlikte nar ziraatında öne çıkan ülkelere ait verilerden derlenerek hazırlanan tablo 1’de de görüldüğü gibi Hindistan, İran ve Çin en fazla nar üreten ülkelerdir. Türkiye’nin Ortadoğu’da İran’ın ardından, Türk Dünyası ve komşu ülkeler içerisinde en önemli üretici ve ihracatçı konumunda olduğu anlaşılmaktadır.

Akdeniz Havzası’nda Tunus, Fas, İsrail yıllık 30.000 tonun üzerinde üretim yapan ülkelerdir. Yunanistan, İtalya, Kıbrıs, Malta,

**BİR ZİRAAT COĞRAFYASI ÇALIŞMASI: TÜRKİYE'DE NAR (*Punica granatum L.*)
TARIMI**

Portekiz, Arnavutluk, Libya, Cezayir, Ürdün, Makedonya, Hırvatistan ise az miktarda nar üreten diğer Akdeniz çevresi ülkeleridir. Kafkasya'da Ermenistan, Gürcistan, Orta Asya'da Tacikistan, Kırgızistan, güney yarımkürede Arjantin, Avustralya, Güney Afrika Cum. ve Peru nar üreten başlıca ülkeler olarak sayılabilir.

Sıra	Ülke	Üretim (Ton)	İhracat (Ton)
1	Hindistan ³	1.140.000	35.000
2	İran	705.000	60.000
3	Çin	700.000	-
4	Türkiye	217.572	86.271
5	A.B.D.	120.000	17.000
6	Irak	100.000	-
7	İspanya	80.000	40 000
8	Suriye	70.000	-
9	Azerbaycan	60.000	15 000
10	Afganistan	60.000	1.000
11	Mısır	43.000	-
12	Özbekistan	35.000	10.000
13	Pakistan	30.000	4.500

Kaynak: BATEM, 2012; TÜİK, 2012 ve uluslararası istatistiklerden derlenmiştir.

2. Türkiye'de Nar Üretim Alanları ve Coğrafi Dağılımı

Nar bitkisinin yerküre üzerinde en yaygın olarak yetişme ortamı bulduğu sahalar genelde dönenceler ile 40° enlemleri arasında kalan ve Akdeniz yağış rejiminin etkili olduğu kışları yağışlı, yazları sıcak ve kurak olan bölgelerdir. Nar, tropikal ve sub-tropikal iklimlerin bitkisi olup ülkemizde de Akdeniz ikliminin karakteristik bitkisi olarak başta Akdeniz Bölgesi olmak üzere Ege ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde

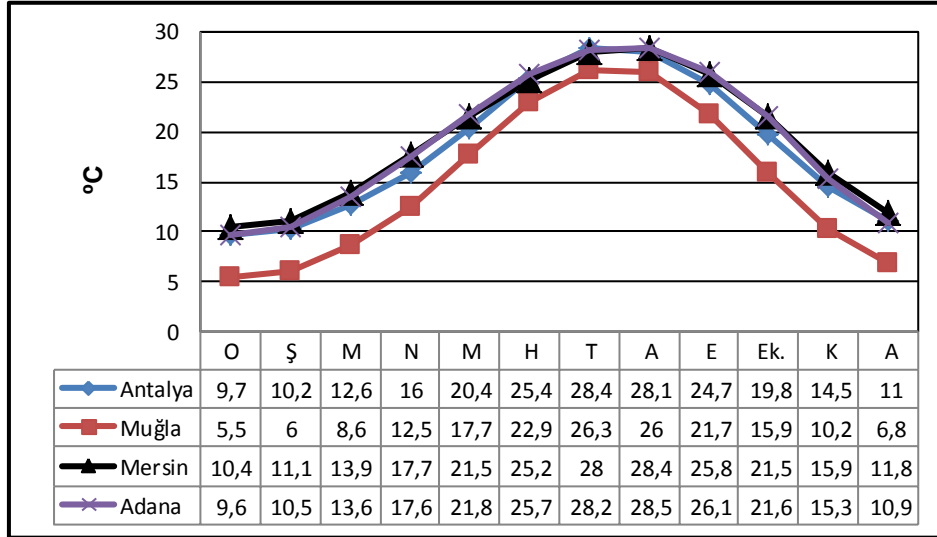
³ 2010 yılına gelindiğinde dünya genelinde 2.500.000 ton nar üretildiği tahmin edilmekte olup Hindistan resmi verilerine göre toplam 743.040 tonluk üretim gerçekleşmiş olup %66.2'si Maharaştra Eyaleti'nde gerçekleşmiştir. Aynı dönemde İran'ın yaklaşık 600.000 tonluk üretimi olduğu tahmin edilmekte, Irak'ın resmi istatistiklerinde ise sadece ağaç başına 24.8 kg.'lık nar verimi olduğu belirtilmektedir. 2010 yılında K.K.T.C.'de ise toplam 588 ton nar üretilmiştir. Yapmış olduğumuz araştırma kapsamında nar istatistiklerinin sadece dünya genelinde değil pek çok ülkede de henüz derlenmediği gözlenmiştir. Bu durum özellikle nar ticareti ve sektörün gelişimi konusunda ciddi bir eksiklik olarak ortaya çıkmaktadır.

kıydan 1000 m. yükseltiye kadar olan sahalarda en yaygın yetiştirme ortamı bulur.

Nar bitkisinin Türkiye’de ziraatının yapılması oldukça gerilere uzanmakla beraber meyvecilik sektöründeki gelişimini 2000’li yıllardan itibaren önem kazanmıştır. Nar Türkiye’nin güney kıyıları boyunca başta Antalya olmak üzere en fazla Muğla, Mersin ve Adana’da ziraatı yapılmaktadır. Bununla beraber ortam şartlarına uyum yeteneğinin yüksek oluşu ve toprak çeşidi açısından fazlaca seçici olmamasıyla son yıllarda yayılış sahasında ciddi bir gelişme gözlenmiştir.

Verimli ve kaliteli bir şekilde nar yetiştiriciliğinin yapılabilmesi için göz önüne alınması gereken coğrafi şartlara değinmek gerekirse;

Sıcaklık ve Yağış; Daha öncede belirtildiği gibi Akdeniz yağış rejiminin görüldüğü yerlerdeki doğal bitki örtüsünün tanıtıcı elemanlarından olan nar, sıcaklık isteği yüksek ve kuraklığa dayanıklı bir bitkidir. Türkiye’de en fazla yetiştirildiği yerlerdeki yıllık sıcaklık rejimine baktığımızda da yazları ortalama 26 – 28°C’ler civarında seyreden ortalama sıcaklıklar kış döneminde 5.5°C’ye kadar gerileyebilmektedir (Şekil 1).

Kaynak: Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2012

Şekil 1: Türkiye’de En Fazla Nar Yetiştirilen İllerin Ortalama Sıcaklık Değerleri (1970 – 2011)

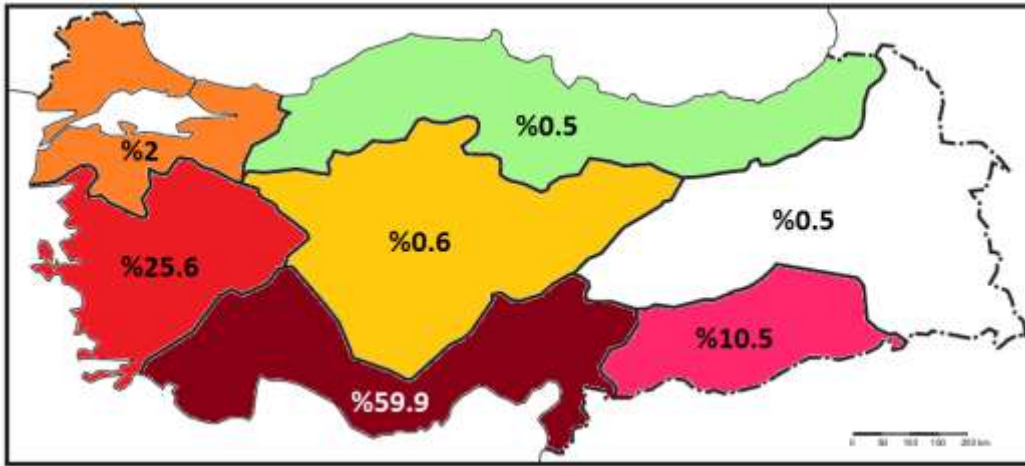
Bununla birlikte nar -10°C 'ye kadar direnç gösterebilmektedir (Şahin, 2006). Yazları kurak geçen yerlerde iyi mahsul alınmakta olup yaz yağmurları nar kalitesi üzerinde olumsuz etkiye sahiptir. Narın bol güneş alan yerlerde dikilmesi uygundur. Narın doğal gelişimi için yıllık 500 mm. yağış ideal olup genel olarak sulanmaktan fazla hoşlanmayan bir bitkidir. Ancak nar bahçelerinde yaz aylarında belirli aralıklarla sulama yapılması verimi arttırmaktadır.

Toprak isteği; Bir maki elemanı olan nar tabii ortamda özellikle terra-rossalar (Kırmızımsı Akdeniz toprakları) ile kıvıllı renkli kireçli topraklarda yayılış göstermektedir. Kültüre alındığında ise toprak açısından fazla seçici olmamakla beraber özellikle derin, geçirgen ve nemli topraklarda iyi bir gelişim göstermektedir (Ünal, 2011).

Akdeniz ikliminin görüldüğü yerlerde doğal olarak da yetişen nar, bu iklimin görüldüğü yerlerdeki tanıtıcı bitki örtüsüyle karışık bir yayılış göstermektedir. Dünya genelinde deniz seviyesi ile 1000 m.'ler arasında kalan sahalarda narın yayılış alanıdır. Türkiye genelinde nar yetiştiriciliği konusunda öne çıkan illerimizin dağılımına baktığımızda ise genel olarak ülkenin güneyi boyunca bir kuşak oluşturduğu gözlenmekte ve ekseriya 250 – 600 m.'ler arasındaki sahalarda yaygınlık kazanmaktadır.

Türkiye'de nar yetiştiriciliğinin coğrafi bölgelere dağılımı 2010 yılı verilerine göre incelendiğinde, toplam 208.502 tonluk üretimin % 60'ını (125.065 ton) yani yarısından fazlasının Akdeniz Bölgesi'nden sağlandığı ayırt edilmektedir. Bölge içerisinde nar yetiştiriciliği bakımından Antalya, Mersin, Hatay ve Adana öne çıkmaktadır. Bölgeler bazında 48.304 tonluk üretimiyle kabaca nar üretimimizin % 25'den fazlasını sağlayan Ege Bölgesi ikinci sırada yer almaktadır. Söz konusu bu bölge içerisinde ise toplam üretimin yarısına yakını (% 44.5) sağlayan Muğla ilk sırada yer almakta olup bu ilimizi sırasıyla Denizli, Aydın ve İzmir takip etmektedir. Üretimin yoğunluk kazandığı bu iki bölgemizde, nar Akdeniz kıyısı şeridindeki ovalar ve vadi tabanlarında yaygın bir şekilde yetiştirilmektedir. Doğuda Amik Ovası'ndan başlayarak İskenderun Körfezi çevresinden Çukurova'ya, batıya doğru Mersin kıyılarından Silifke ovasına kadar nar bahçeleri yaygınlık kazanmaktadır. Anamur'dan kesintisiz bir şekilde Antalya kıyıları boyunca rastlanan nar bahçeleri Muğla'da dağınık bir yayılış sergilemeye başlar. Ege Bölgesi'nde de aynı şekilde özellikle kıyı ovalarında; Büyük ve Küçük Menderes ile Gediz depresyonları önemli nar üretim sahalarıdır (Durmuş ve Yiğit, 2003). Güneydoğu Anadolu Bölgesi toplam 17.235

tonluk üretimiyle (% 10.5) iç bölgelerimiz içerisinde ilk sırada yer almaktadır. Bölgede bütün illerde nar yetiştirilmekle birlikte, Gaziantep, Şanlıurfa, Siirt ve Adıyaman üretimin yoğunluk kazandığı illerdir. Akdeniz, Ege ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri Türkiye nar üretiminin % 95.5 ini gerçekleştirmekte olup, Anadolu'nun iç ve kuzey kesimlerine doğru nar ziraatının seyrekleştiği gözlenmektedir (Şekil 2).

Şekil 2: 2010 Yılı İtibariyle Türkiye Nar Üretiminin Bölgelere Dağılımı (%)

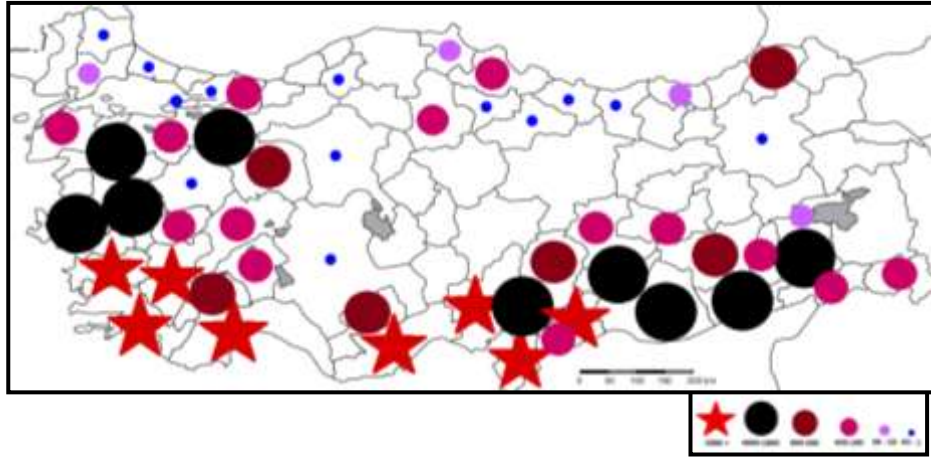
Coğrafi bölgeler kapsamında ele aldığımız nar üretiminin iller bazındaki dağılımına baktığımızda 2010 yılı itibariyle Antalya, 71.066 tonluk üretimiyle ilk sırada yer almakta olup aynı zamanda Türkiye toplam nar üretiminin % 41.5'ni sağlamaktadır (TÜİK, 2011). Bu ilimizi sırasıyla Muğla (21.519), Denizli (13.336), Mersin (10.588), Gaziantep (8.766), Aydın (8.448), Hatay (7.788) ve Adana (4.083) takip etmektedir. Türkiye nar yetiştiriciliğinde öne çıkan bu illerimizin toplam üretimi 145.594 ton olup ülke toplamının % 85.1'ini teşkil etmektedir.

Türkiye nar üretiminin illere göre 1994 ve 2010 yılı dağılımının gösterildiği şekil 3 ve 4'te görüldüğü gibi kuzey ve iç bölgelerde bir azalma, Güneydoğu Anadolu, Akdeniz, Ege ve Güney Marmara kıyıları boyunca da artış olduğu dikkati çekmektedir. Ayrıca 16 yıllık kısa bir sürede üretim miktarının da yer yer 3-4 kat arttığı gözlenmektedir.

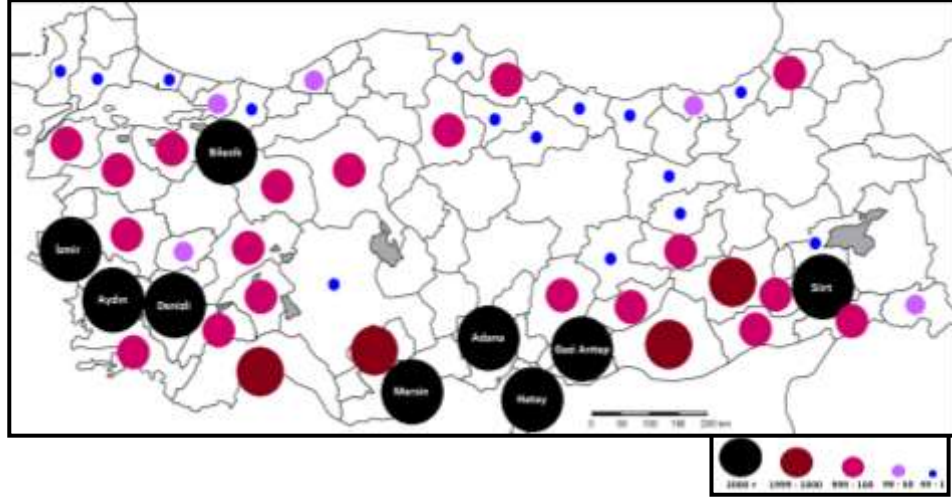

*BİR ZİRAAT COĞRAFYASI ÇALIŞMASI: TÜRKİYE'DE NAR (Punica granatum L.)
TARIMI*

Şekil 3: Türkiye'de 1994 Yılı İtibariyle Nar Üretiminin Dağılımı (Ton)

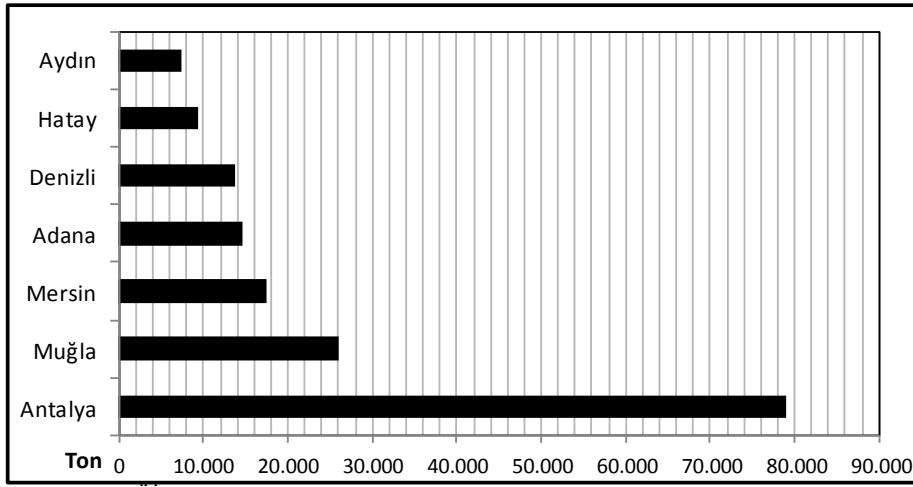

Şekil 4: Türkiye'de 2010 Yılı İtibariyle Nar Üretiminin Dağılımı (Ton)

Türkiye genelindeki üretim seyrinin ardından iller ölçeğindeki üretim miktarını inceleyecek olursak, Antalya ilinin açık ara önde olduğu görülür. Antalya, 79.112 ton nar üretimiyle Akdeniz Bölgesi'nin toplam 125.065 tonluk üretiminin % 63.2'sini, Türkiye genelinin ise % 37.9'unu sağlayarak ilk sırada yer alır. Bu ilimizi sırasıyla Muğla (26.051), Mersin

(17.440), Adana (14.636), Denizli (13.667) ve Hatay (9.351 ton) takip etmektedir (Şekil 5). 2010 yılında toplam 54 ilimizde nar üretimi gerçekleşmiş yukarıda sayılan 6 ilimiz ise toplam üretimin % 76.8'ini sağlamıştır (TÜİK, 2012). Diğer illerimizde üretim daha lokal ölçekli olup ekseriya iç tüketime yönelik yapılmıştır. Ayrıca söz konusu 54 ilimizden 10'unda üretim 20 tonun altında kalmıştır (Şekil 4).

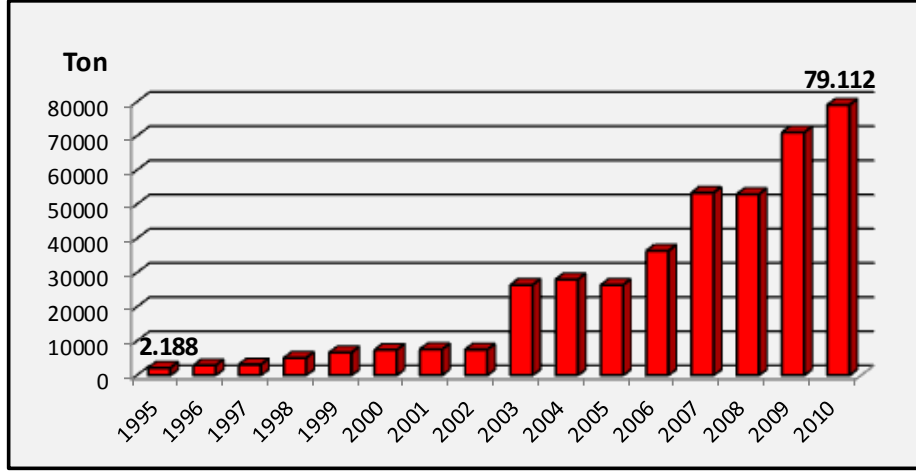
Kaynak: TÜİK, 2012.

Şekil 5: 2010 Yılı İtibariyle Türkiye’de En Fazla Nar Üretilen İller

Nar yetiştiriciliğinde ilk sırada yer alan ve Türkiye toplam üretiminin % 37.9’unu gerçekleştiren Antalya’nın son 15 yıldaki üretim seyrine bakacak olursak, şekil 6’da görüldüğü gibi, 2000’li yılların başlarına kadar ilin nar üretiminin 10.000 tonun altında kaldığı dikkati çeker. 2003 yılına gelindiğinde ise bir önceki yıllara göre kabaca 3 katından fazla bir artış göstermiş ve 26.418 ton gibi yüksek bir üretim değerine ulaşmıştır. Polikültür uygulamalarının yoğun olduğu Antalya ilindeki bu artışta, nar ziraatı için ideal şartlara sahip olması, yurtdışı pazarlarda iyi fiyattan alıcı bulması ve kolay nakliye imkânları etkili olmuştur. İlerleyen yıllarda 2005 ve 2008 yıllarındaki ufak çaplı gerilemeler göz ardı edilecek olursa üretimde dikkat çekici bir gelişmenin yaşandığı söylenebilir (Şekil 6). İlin nar üretimindeki ikinci büyük sıçrayışı ise, 2008 yılındaki 52.963 tonluk üretimin ardından gerçekleşen 71.066 tonluk üretimde gözlenmiş ve 2010 yılına gelindiğinde bu miktar 79.112 tona yükselmiştir. Bu önemli atılımda, geliştirilen çeşitler

*BİR ZİRAAT COĞRAFYASI ÇALIŞMASI: TÜRKİYE'DE NAR (Punica granatum L.)
TARIMI*

sayesinde Türk narlarının uluslararası pazarlarda ciddi anlamda talep görmesi ve rekabet kabiliyetinin artması yatmaktadır.

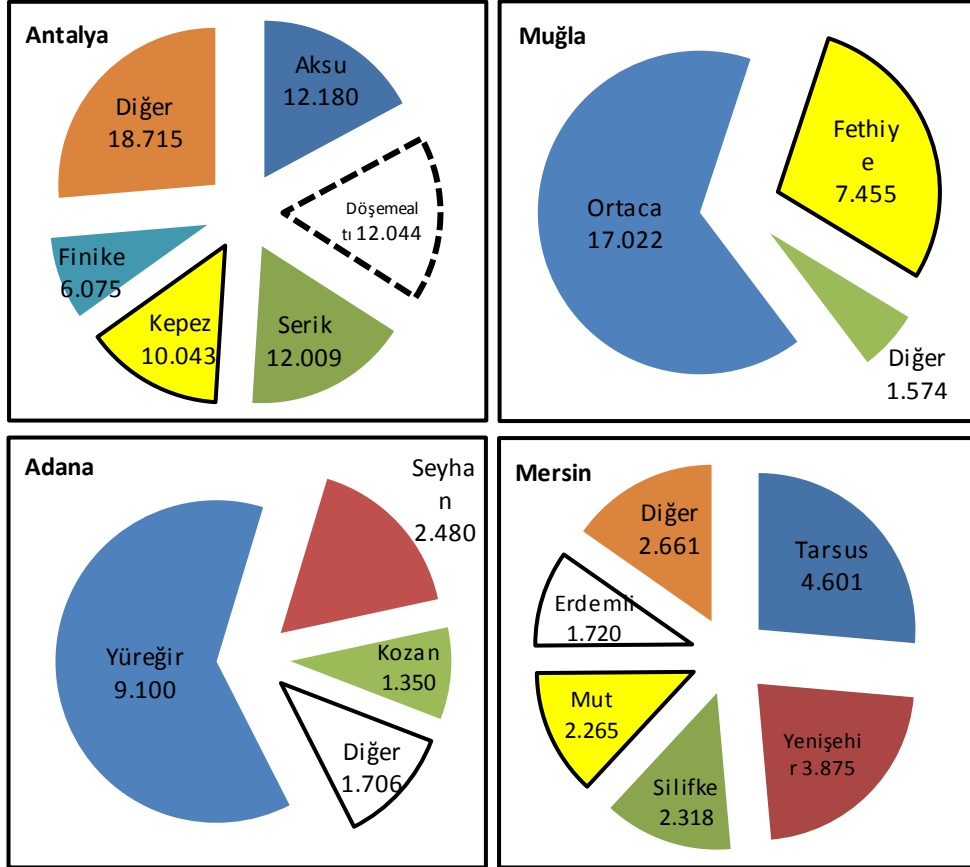

Kaynak: TÜİK, 2012.

Şekil 6: Yıllar İtibariyle Antalya'nın Nar Üretim Durumu

Türkiye'nin nar yetiştiriciliğinde önemli bir paya sahip olan başlıca illerimizde, söz konusu bitkisel üretimin ilçelere göre dağılımına bakacak olursak, Antalya'nın 2010 yılı itibariyle 17 ilçesinde nar yetiştiriciliği gerçekleşmiş, üretimde sırasıyla Aksu (12.180), Döşemealtı (12.044), Serik (12.009), Kepez (10.043), Finike (6.075), Konyaaltı (5.817) ve Kumluca (4.000 ton) öne çıkmaktadır (Şekil 7). Üretim açısından 7. sırada yer alan Kumluca toplam ağaç sayısı bakımından ise il genelinde Aksu'nun ardından 360.000 adetle ikinci sırada yer almaktadır (TÜİK, 2012). Bu durum ileride Kumluca'nın nar yetiştiriciliği konusunda ilin önemli merkezlerinden biri olacağına işaret etmektedir. Nar üretimi bakımından ikinci sırada yer alan Muğla'da ise nar yetiştiriciliği 12 ilçeye dağılmış olup 17.314 tonluk üretimle Ortaca yıllık üretimin tamamına yakını karşılamaktadır (Şekil 7). Diğer önemli üretici ilçeler ise sırasıyla Fethiye (2.700), Dalaman (429) ve Ula (251 ton)'dur. 2010 yılı itibariyle nar üretimi henüz 1.000 tonu bulmayan Güney ilçesi, Merkez ilçenin ardından toplam nar ağacı varlığı bakımından 98.430 adet ile ikinci sırada yer almaktadır ki ileride bu ilçemizin de önemli nar yetiştiricilik merkezlerinden olabileceği öngörülebilir. Üretimde 3. sırada yer alan Adana'da ise en fazla üretim

Yüreğir’de (9.100 ton) gerçekleşmekte olup sırasıyla Seyhan (2.480 ton) ve Kozan (1.350 ton) takip etmektedir.

Şekil 7: 2010 Yılı İtibariyle Nar Üretiminde Önde Gelen İllerimizde Üretimin İlçelere Göre Dağılımı (Ton)

Son olarak Mersin’deki duruma baktığımızda ise nar yetiştiriciliğinin daha homojen bir dağılım sergilediğinden bahsedilebilir. Üretim bakımından 4.601 tonla Tarsus ilk sırada yer almakta olup bu ilçemizi sırasıyla Yenişehir (3.875), Silifke (2.318), Mut (2.265) ve Erdemli (1.720 ton) takip etmektedir (Şekil 7). Mersin’in Tarsus ilçesinin toplam 422.659 adet nar ağacı varlığına (Günümüzde bunun sadece 112.023 tanesi meyve vermektedir.) sahip olması ilerleyen yıllarda burayı önemli bir üretim merkezi haline getireceği söylenebilir.

3. Türkiye Nar Üretimi

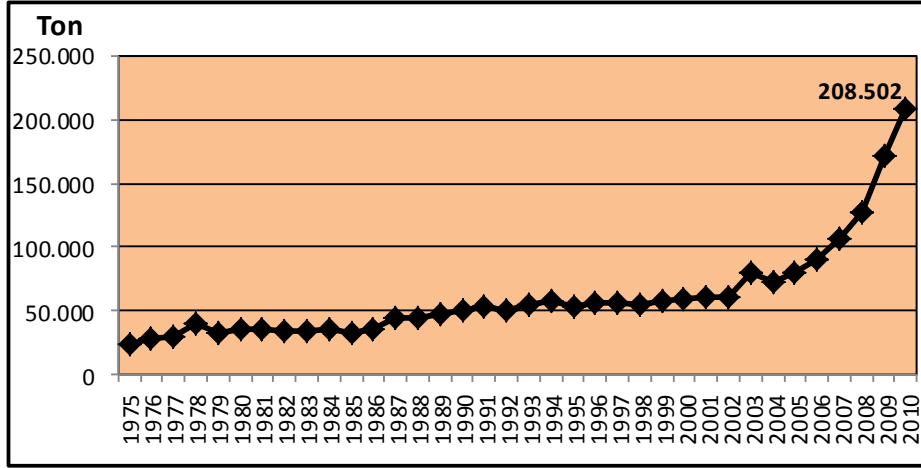
Türkiye, nar kültürünün dünyaya yayıldığı yerlerden biri olmasına karşın, 2000'li yıllara değin bu değerli besin maddesi konusunda ciddi bir atılım gerçekleştirememiştir. Bununla birlikte son birkaç yıldaki dikkat çekici gelişmeler dünya nar üretim ve ticaretinde Türkiye'yi ileri bir noktaya taşımıştır.

Türkiye'de nar üretiminin genel seyri incelendiğinde özellikle son 10 yılda dikkat çekici bir gelişmenin yaşandığı gözlenmektedir. Bu gelişme hem çeşit hem üretim miktarı hem de yetiştiricilik alanında gerçekleşmektedir. Kullanım alanının genişlemesi ve ülkemizin değişik iklimatik ortamlarına uygun yeni çeşitlerin geliştirilmesiyle üretim özellikle 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren birkaç mislilik bir artış göstermiştir. Çeşitleme çalışmaları sonucunda aynı zamanda üretimdeki ciddi artışta önemli ölçüde payı olan "Hicaznar", koyu kırmızı daneleri ve mayhoş tadıyla dış pazarlarda (Özellikle Avrupa'da) iyi fiyattan alıcı bulmuştur. Söz konusu çeşidimiz yüksek verimi, nakliyeye elverişliliği ve depolamaya uygunluğuyla da ciddi avantajlar sağlamıştır (Onur ve Ark., 1995). Bununla birlikte günümüzde 43 tane nar çeşidimiz tescil edilmiştir.

Türkiye meyveciliğinde nar, son yıllardaki gelişimiyle dikkati çekmektedir. Dünya genelinde hala nar istatistikleri derlenmemekle birlikte, özellikle son birkaç yılda ülkemizdeki söz konusu bu zirai faaliyetteki gelişmeyle uluslararası piyasalarda adından daha fazla söz ettirmeye başladığı belirtilebilir. 2000 yılındaki 59.000 tonluk üretimin ardından her yıl artarak 2010 yılında 208.502 tonluk bir üretim gerçekleşmiş olup yeni dikilen ağaçlarla üretimin ilerleyen yıllarda da artış eğiliminde olacağı öngörülebilir. Diğer yandan Akdeniz Bölgesi başta olmak üzere Ege ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaygın bir şekilde yetiştiriciliği yapılan narın miktarla beraber çeşit sayısındaki artışla da gelişme gösterdiği gözlenmektedir. Özellikle Hicaznar başta olmak üzere ülkemize has iyi kalitede çeşitlerin dış pazarlarda yüksek fiyattan alıcı buluşu da ileriye yönelik sektörün geleceğinde umutlu bir tablo sergilemektedir.

Ülkemizdeki nar üretiminin dikkat çekici gelişimini ortaya koymak adına hazırlanan şekil 8'de de görüldüğü gibi, 1980'li yılların başlarında üretim miktarı 40.000 tonu dahi bulmuyordu (1980'de 36.000, 1985'te 33.000 ton). İlerleyen yıllarda küçük çaplı artışlarla nar üretimi 1987'de 44.000'e, 1994'te de 58.000'e ve 2000'de de 59.000 tona

yükselmiştir. 2003 yılına gelindiğinde nar üretiminde bir önceki yıla göre kayda değer bir artış gözlenmiş ve sayısı 4.290.000'a ulaşan nar ağaçlarından toplam 80.000 ton ürün elde edilmiştir (TÜİK, 2012). Hemen ertesi yıl ağaç sayısında bir artış yaşanmasına karşılık (4.420.000 ağaç), yaşlanan ağaçların sökülmesinden ötürü üretim 73.000 tona gerilemiş olsa da 2005 yılında üretim yeniden 80.000 tona ulaşmış ve günümüze kadar düzenli bir artışla kısa sürede iki katını aşan üretimiyle 2010 yılında toplam 6.431.358 ağaçtan 208.502 ton nar elde edilmiştir (Şekil 8).

Kaynak: T.Ü.İ.K., 2012.

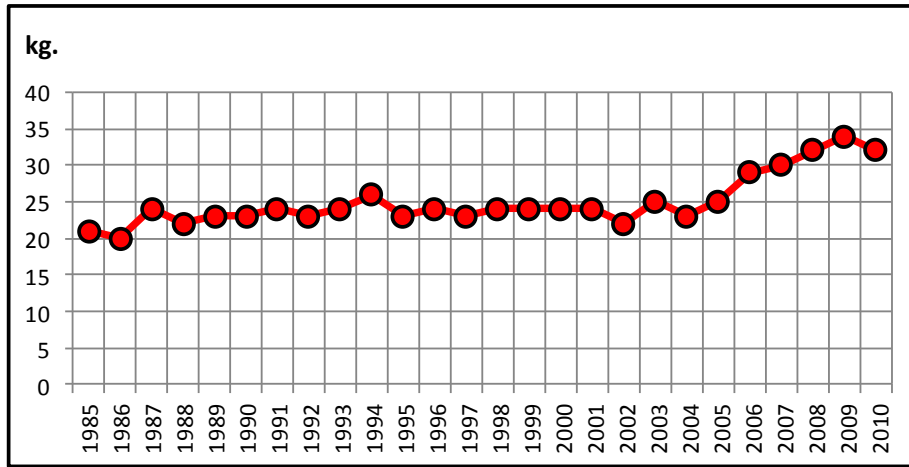
Şekil 8: Yıllar İtibariyle Türkiye Nar Üretimi (Ton)

Nar üretiminde son yıllardaki bu ciddi artışta; dikim alanlarının genişlemesi ve buna bağlı ağaç sayısındaki birkaç misli artış etkili olmuştur. Ülkemizin coğrafi şartlarına uygun türlerin geliştirilmiş olması ve nar alanlarındaki iyileştirme çalışmalarına bağlı olarak ağaç başına verimin artışı da diğer bir etkidir. Nar, önceleri ülkemizde bir sınır bitkisi veya meyve bahçeleri içerisinde dağınık olarak yetiştirilirken, son yıllarda Tarım Bakanlığı'nın teşviki ve sertifikalı fidanlardan oluşan nar bahçeleri tesis edilmesi ağırlık kazanmıştır. Nar kültürünün bu hızlı gelişimi ve modernizasyonunda, tıbbi çalışmalar sonucu insan sağlığına olan yararlarının anlaşılması ve kullanım alanının çeşitlenmesi yatmaktadır. Bunun neticesinde nar yetiştiriciliği için optimum şartlar arz

*BİR ZİRAAT COĞRAFYASI ÇALIŞMASI: TÜRKİYE'DE NAR (Punica granatum L.)
TARIMI*

eden Türkiye'de çeşit sayısındaki artış ve yerel nar çeşitlerimizin de Avrupa başta olmak üzere dış pazarlarda ilgi görmesi ile söz konusu faaliyet hızlı bir gelişim sürecine girmiştir. Son yıllarda Türkiye'nin nar ihracatının artışında devletin bu anlamda verdiği desteklemeler, nar üretimimizde olumlu bir gelişme yaşanmasında etkili olan önemli bir diğer faktördür.

Türkiye'de ağaç başına nar verimini yıllar itibariyle inceleyecek olursak; şekil 9'da görüldüğü gibi, 1985 yılında ağaç başına 21 kg. nar elde edilirken, bu değer 1994'e gelindiğinde 26 kg.'a yükselmiştir. Bununla birlikte verim bazı yıllar durağan bir yapı sergilemiş 2004 yılındaki 23 kg.'lık ortalama verim değerinin ardından düzenli bir artış eğilimine girilerek 2006'da 29, 2007'de 30, 2008'de 32 ve 2009 yılında tarihinin en yüksek seviyesi olan 34 kg.'lık değerine ulaşmış olup, 2010'da küçük çaplı bir gerilemeyle 32 kg. olarak gerçekleşmiştir (Şekil 9). Bu veriler ışığında nar verimi son 10 yıllık dönemde ağaç başına ortalama 26.7 kg. olarak tespit edilmiştir.

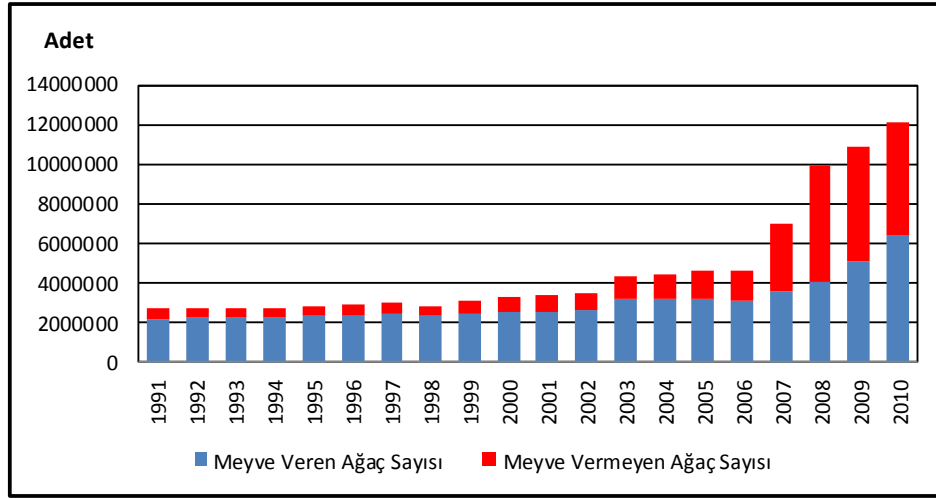
Kaynak: TÜİK, 2012.

Şekil 9: Yıllar İtibariyle Türkiye'de Ağaç Başına Ortalama Nar Verimi

Nar verimini iller bazında değerlendirdiğimizde; 2010 yılı itibariyle üretimde önde gelen illerimizden Antalya'da 40, Muğla'da 31, Mersin'de 40, Adana'da 72 ve Denizli'de 28 kg.'dır. Aynı yıl ülke ortalaması 32 kg. olarak gerçekleşirken, Erzurum 57, Mardin 56, Osmaniye 47, Şırnak 45, Isparta 44, Giresun ile Artvin 36, Karaman 35

ve Burdur 33 kg.'lık değerleriyle ülke nar veriminde öne çıkan illerimizi teşkil etmişlerdir (TÜİK, 2012). Verim konusunda en düşük değerler ise Trabzon, Tokat, Malatya ve Konya'da 9, Ankara'da 7 ve Kütahya'da 6 kg. olarak kaydedilmiştir.

Türkiye'de 1991 – 1998 yılları arasında meyve vermeyen ağaç sayısı meyve verenlerin $\frac{1}{4}$ 'ünü oluştururken 1999 – 2003 yılları arasında bu oran $\frac{1}{3}$ 'e gerilemiştir (Şekil 10). 2004 yılından itibaren ise meyve vermeyen ağaç sayısında artışlar gözlenmiştir. Nitekim 2006 yılına gelindiğinde meyve veren ağaç sayısı 3.136.166 adet iken meyve vermeyen ağaç sayısı 1.502.233'e yükselmiştir. 2007 yılından itibaren de meyve vermeyen ağaç sayısı katlanarak artmaya başlamıştır. Böylelikle 2010 yılına gelinceye değin toplam ağaç sayısındaki artışta en büyük pay meyve vermeyen ağaç sayısındaki artıştan kaynaklanmıştır. 2010 yılında Türkiye'de toplam 12.110.150 adet nar ağacının % 46.8'ini meyve vermeyen ağaçlar oluşturmuştur (TÜİK, 2012).

Kaynak: TÜİK, 2012.

Şekil 10: Yıllar İtibariyle Türkiye'de Nar Ağacı Sayısı

Nar ağacının cinsine ve yetiştirildiği yere göre 2-3 yıl gibi kısa bir sürede meyveye yattığını göz önüne alacak olursak, son birkaç yılda dikkat çekici bir artış gösteren nar ağacı dikimleriyle ileride nar üretiminde ciddi artışlar kaydedilebileceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Kısa sürede meyve vermeye başlamasına karşın ortalama bir nar ağacının ekonomik ömrü 30 ila 50 yıl arasında değişmekte olup bitki 100 yıla

kadar da yaşayabilmektedir. İleriye yönelik aşırı üretimin piyasalarda yaratabileceği muhtemel bir arz fazlası, dünya nar üretim ve tüketiminin hala resmi istatistiklerle ortaya koyulmamasından ötürü pazar konusunda net bir fikir sahibi olunamamasından hareketle yeni nar bahçeleri tesisinde daha dikkatli olunması gerektiği belirtilmelidir. Aksi takdirde geçmişte örneklerini çay, fındık, şekerpancarı ve pamuk yetiştiriciliğinde gördüğümüz plansız aşırı üretimden kaynaklanan sorunlarla yüz yüze kalınabilir.

4. Narın Ticari Değeri

Dünya toplam nar üretiminin önemli bir kısmını karşılayan Hindistan ve Çin'in nüfuslarının fazla oluşu ve buna bağlı olarak iç tüketimleri sebebiyle ihracatta önemli payları yoktur. Uluslararası pazarda nar ticareti çok az bir miktar ile temsil edilmektedir. Dünya nar ihracatında en fazla paya sahip ülkeler ise İran, Türkiye, İspanya, Hindistan ve ABD'dir (Tablo 1).

Dünya nar ticaretinde Türkiye başta olmak üzere İran, İspanya, Hindistan ve Azerbaycan önde gelen ülkelerdir. Narın farklı pazarlara hitap edecek şekilde tatlı, mayhoş ve ekşi çeşit seçimi ile birlikte sofralık ve sanayide kullanımına göre de önceden durum değerlendirmesi yapılır. Türkiye tat ve ürün yelpazesi açısından hemen hemen tüm çeşitlerin yetiştirildiği bir ülkedir. Bu sayede Avrupa, Rusya ve Ortadoğu pazarında hızla ilerleme kaydeden bir ülke konumuna gelmiştir. Nar ticareti konusunda Türkiye, özellikle Avrupa pazarlarında programlı bir gelişmeyle fındık, kuru kayısı ve incirde olduğu gibi üstünlük sağlayabilecek bir pozisyondadır.

Türkiye ekonomisi için nar ziraatı gelecekte turunçgiller kadar belki de önemli bir yer tutabilir. Uygun iklimik ve doğal ortamın mevcudiyeti, son yıllardaki yatırım, altyapı ve sermaye konusundaki olumlu gelişmeler buna işaret etmektedir. Ancak en önemli dikkat edilmesi gereken husus ise üretim artışına paralel olarak uygun iç ve dış pazarların temin edilmesidir.

Nar ile ilgili dikkat edilmesi gereken önemli noktalardan birisi de depolama şartlarıdır. Zira uygun ortamlarda muhafaza edilmediği takdirde ağırlık kaybı yaşanmakta ve rekabet gücü önemli ölçüde gerilemektedir. Uzun süreli depolamaya elverişli olan nar için sıcaklığı 1-2°C ve nisbi nemi % 85-90 civarından olan modern soğuk hava depolarının tesis edilmesi gerekir. Böylelikle daha uzun süre dayanıklı

olan Hicaznar çeşidi başta olmak üzere ortalama 4 ila 6 ay sağlıklı bir şekilde depolama yapılabilir.

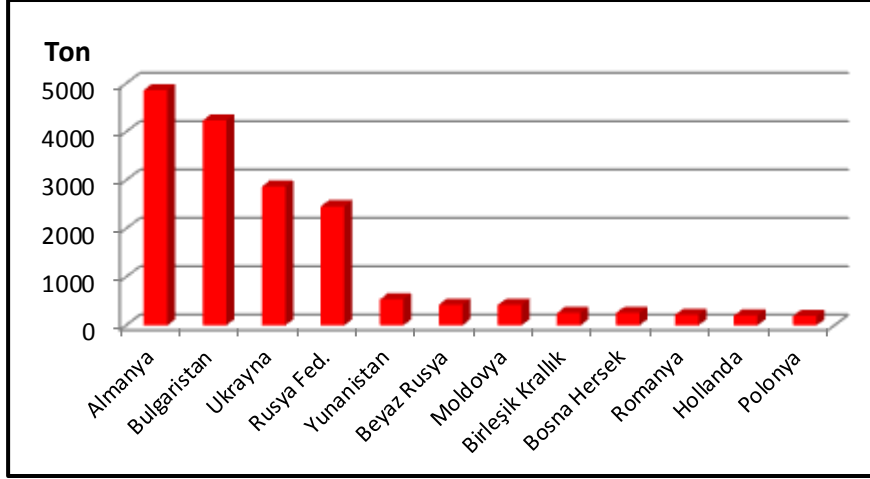
Eylül ve Ekim aylarında hasat edilen nar meyvesi uygun depolama şartlarında iç ve dış pazarlara sunulması Mart ayına kadar devam etmektedir. Türkiye nar ihracatı üretim artışına uygun bir seyir takip ederek sürekli bir artış trendi göstermektedir (Tablo 2).

<i>Tablo 2: Türkiye Nar İhracat Verileri</i>		
Yıl	Ton	Bin Dolar (\$)
2005	11.447	9.436
2006	10.917	11.209
2007	13.732	16.861
2008	33.193	31.810
2009	41.939	40.025
2010	63.148	59.600
2011	86.271	70.711

Kaynak: T.C Ekonomi Bakanlığı, Yaş Meyve ve Sebze Sektörü İhracat Genel Müdürlüğü Tarım Ürünleri Daire Başkanlığı
http://www.ibp.gov.tr/pg/sectorpdf/tarim/tazemeyvesebze_2012.pdf

Antalya İhracatçılar Birliği'nin verilerine göre 2000 yılında toplam 20 ülkeye 1.092 ton, 2004'te 3.769 ton ve 2008'de de 16.084 tonluk nar ihracatı gerçekleştirilmiştir. 2009 yılına gelindiğinde ise toplam 39 ülkeye nar ihracatı gerçekleştirilmiş olup 4.863 tonluk ihracatla Almanya ilk sırada yer almıştır (Şekil 11). Almanya'nın ardından en fazla ihracat Karadeniz kıyısı ülkelere gerçekleşmiş olup sırasıyla Bulgaristan, Ukrayna ve Rusya Federasyonu önde gelen ülkelerdir. Bununla birlikte son yıllardaki nar üretiminde kaydedilen artışa karşılık Türkiye'nin henüz Avrupa pazarlarında arzu edilen seviyelere ulaşamadığı gözlenmektedir.

**BİR ZİRAAT COĞRAFYASI ÇALIŞMASI: TÜRKİYE'DE NAR (*Punica granatum L.*)
TARIMI**

Kaynak: Antalya İhracatçılar Birliği İstatistikleri, 2012.

Şekil 11: Antalya Limanından Gerçekleşen Nar İhracatı (2009 Yılı)

5. Narın Kullanım Alanları

Nar (*Punica granatum*), dünyada kültüre alınan ilk bitkiler arasında gösterilen bir meyve olup insan sağlığına olan yararları ve ticari yaşamdaki değerinin yanı sıra kültür hayatında da sıkça bahsi geçen bir meyvedir.

Günümüzde artık tüm dünyada tanınır hale gelen belli başlı nar çeşitlerimizden bazıları; Hicaznar (Hicaz Narı), Fellahyemez, Ekşilik, Ernar, Katırbaşılı, Ekşi Gökmar, Lefan, Erdemli Aşınar ve Silifke Aşısı'dır. Bununla birlikte bazı yerli çeşitlerimiz ise nar yetiştiriciliğinde ayrıca öneme sahip olup yetiştirildikleri sahayla özdeşleşmişlerdir. Buna en tipik örnek ise Siirt'in Şirvan ilçesine bağlı Dişlinar Köyü'nde yetiştirilen oldukça iri daneli "Dişli nar" (Zivzik Narı) verilebilir.

Son yıllarda nar üretimindeki artışla beraber nar tüketim şeklinde de bir çeşitlenme olmuştur. Bunlardan biri ve en bilineni ülkemizle özdeşleşmiş olan nar ekşisi olup, Coğrafi İşaret kapsamına "Kırıkhan Nar Ekşisi" adıyla alımı için Türk Patent Enstitüsü'ne müracaatı yapılmıştır. Diğer kullanım şekilleri arasında suyu, şarabı, likörü, konsantresi, gazozu, şurubu, reçeli ve jölesi sayılabilir.

Bahsi geçen bu özelliklerini detaylandıracak olursak; kullanım alanı olarak bir besin maddesi olmasının dışında, kimya, kozmetik ve ilaç sanayinde, sitrik asit, sirke, boya, mürekkep, kolonya imalinde istifade

edilmektedir. Nar, kabukları % 28-30 civarında tanen içeren (Şahin, 2006), çekirdeklerinden yağ elde edilen önemli bir kaynaktır. Çekirdeğinin yağ içeriği çeşide ve yetiştirildiği bölgeye göre değişmekle birlikte % 6.6 ila % 19.3 arasında değişmektedir. Aynı şekilde yağ üretiminde kullanılan çiğitte bu oran % 18-25; soyada ise % 18-22 civarındadır (Gölükçü, Tokgöz, Kıralan, 2008). Boya olarak istifadesi ise günümüzde Anadolu’da hala devam etmekte olup dokumada kullanılacak yünlere sarı, turuncu, koyu kahverengi, siyah renk vermede istifade edilmektedir.

Son yıllarda yapılan tıbbi çalışmalar neticesinde antioksidan içeriğinin yüksekliği yanında narın kanı sıvılaştırdığı, kötü huylu kolesterolü düşürdüğü, Alzheimer ve kalp rahatsızlıkları tedavisine yardımcı olduğu, bazı kanser türlerine karşı vücuda direnç sağladığı; suyunun ise kandaki parametrelerde olumlu değişikliklere sebep olduğu anlaşılmıştır (Oğuz, Ukav, Eroğlu, 2011). Narın özellikle içerdiği antioksidanlar sayesinde vücudun savunma sistemini güçlendirdiği belirlenmiştir. Yapılan araştırmalarda nar suyunun cilt kanserine ve erkeklerde prostat kanserine karşı koruyucu etkisinin olduğu görülmüştür.

6. Narın Kültürümüzdeki Yeri

Kültür tarihindeki köklü geçmişi narın simgesel bir özellik kazanmasında da etkili olmuştur. Türklerin ata yurdu olan Doğu Türkistan’daki Kaşgar şehrinin sembolü olan nar, bir İspanya şehri olan Granada (Gırnata)’ya da adını vermiştir. Ülkemizde de anlamı nar olan Side’ye (Antalya) önceleri bu civarda yaşayan Pamfilya (Pamfulia) halkı tarafından bu ismin konulduğu ifade edilmektedir (Anonim, 2012c). Narın Türkiye’de ismini verdiği bir diğer yer ise eski adı Zivzik olan Dışlınar Köyü (Şirvan – Siirt)’dür. Ülke çapında özellikle de Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde meşhur olan ve yörede yaygın bir şekilde yetiştirilen “Zivzik Narı” adını bu köyün eski adından almıştır.

Günümüzde Türkiye’de bereketin, bolluğun simgesi olan nar isimli çok sayıda idari birim bulunmaktadır. İzmir’in Narlıdere ilçesi, İskenderun’un Nardüzü Beldesi, Mersin’in Gülnar ilçesi, Silifke’nin Narlıkuyu Köyü, Adana’nın Yumurtalık ilçesinin Narlıören Köyü, Ceyhan’ın Narlık Köyü..vb. çok sayıda yerleşim birimi sayılabilir.

Türkiye nar yetiştiriciliğindeki gelişme sosyo – kültürel hayata da yansımıştır. Bu anlamda ülkemizde her yıl nar ile ilgili bilimsel ve

kültürel etkinlikler düzenlenmektedir. Bununla alakalı son birkaç yıldaki etkinliklere örnek olarak Doğanyol Nar ve Kültür Festivali (Malatya), Çekirdeksiz Nar Festivali (Gazipaşa – Antalya), İnhisar Nar Festivali (Bilecik), Döşemealtı Geleneksel Nar Festivali (Antalya), Uluslararası Nar ve Minör Akdeniz Meyveleri Sempozyumu (Adana), I. Ulusal Nar Kongresi (Bilecik) verilebilir. Söz konusu çoğaltılabilecek bu gibi örneklerle ülkemizdeki nar bilgi birikimi de artarak sektöre bilimsel ve kültürel anlamda önemli katkılar sağlamaktadır.

6. Sonuç ve Öneriler

Tarım Bakanlığı'nın teşvikleri, sertifikalı fidanların yaygınlaşması, çok yaygın şekilde yeni nar bahçelerinin kurulmasına sebep olmuştur. Nar üretimi 2003 yılından itibaren Türkiye'de hızlı bir artış trendi göstermiştir. Ürün vermeyen yeni fidanların sayısının fazla olması, yakın gelecekte üretimin daha da artacağına işaret etmektedir. Üretim artışına paralel ihracatta da artışın olması olumlu bir gelişmedir.

Türkiye nar üretiminin kısa sürede katlanarak artmasına bağlı olarak piyasalarda yaratılacak muhtemel bir arz fazlası, fiyatların düşmesine ve karlılık oranının azalması sebebiyle üreticileri sıkıntıya sokabilir. Dünya nar üretim ve tüketiminin hala resmi istatistiklerle ortaya koyulmamasından ötürü, pazar konusunun belirsizliğinden dolayı yeni nar bahçeleri tesisinde daha dikkatli davranılmalıdır. Aksi takdirde geçmişte örneklerini çay, fındık, şekerpancarı ve pamuk yetiştiriciliğinde olduğu gibi piyasa fiyatlarının maliyetinin altına düşmesi, üreticilerin daha fazla gelir sağlayan ürünlere yönelmesine sebep olabilir. Gelecekte hiç istenmeyen böyle bir durumla karşılaşılması, nar bahçelerinin sökülmesine ve milli servetin heba olmasına yol açabilir.

Yeni kurulacak nar bahçelerinde sertifikalı fidanların temininde ortaya çıkan güçlükler, modern sulama sistemlerinin (damlama) henüz yaygınlaşmaması ve uygun şartları ihtiva eden depolama alanlarının yetersizliği nar üreticilerinin başlıca sorunlarıdır.

Avrupa, Rusya ve Ortadoğu ülkeleri başta olmak üzere bütün dünyada yaşanmakta olan fakat gelir düzeyi yüksek nüfus kitlesi hedef alınarak tanıtım çalışmaları yapılmalı ve üretim artışına paralel yeni pazarlar bulunmalıdır.

Narın kanser başta olmak üzere sağlık açısından faydaları sebebiyle bütün dünyada gerek yaş meyve olarak, gerekse, nar suyu olarak tüketimi yaygınlaşmaktadır. İnsan sağlığına olan faydaları

sebebiyle adeta bir ilaç, hatta antibiyotik olan nar, özellikle bağışıklık sistemini güçlendirerek pek çok hastalıktan korumaktadır. İçerdiği bazı maddelerle kolesterol ve şekeri de dengeleyen nar, kalp sağlığını koruduğu gibi, kanser hücrelerinin de gelişmesini engellemektedir. Narın bu etkileri ile beslenme ve sağlık alınındaki önemi vurgulanarak, Türkiye'nin potansiyel pazarı olan dış ülkelerde etkin bir şekilde tanıtımı yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

- AİB. (2012). Antalya İhracatçılar Birliği Genel Sekreterliği, İhracat İstatistikleri, <http://www.aib.org.tr/html/>, (Son erişim: 24.11.2012).
- Anonim. (2006). Ülkede Dünyada Nar, Ege Tarım, Ege Ziraat Odaları Yayını, Yıl: 1, Sayı: 1, s. 59 – 61, İzmir.
- Anonim. (2012a). Pomegranate – A Botanical Name Mistake, Bill Casselman's Words of the World, http://www.billcasselman.com/wording_room/pomegranate.htm (Son erişim: 24.11.2012).
- Anonim. (2012b). Hindistan Tarım İstatistikleri, Bitkisel Üretim İstatistikleri, http://agriexchange.apeda.gov.in/india%20production/India_Productions.aspx?hscode=08109010, (Son erişim: 24.11.2012).
- Anonim. (2012c). <http://turkish.adv-properties.com/turkiye/side.html>, (Son erişim: 24.11.2012).
- Doğanay, H., Coşkun, O. (2012). Tarım Coğrafyası, Güncellenmiş II. Baskı, Pegem Akademi, Ankara.
- Durmuş E., Yiğit, A. (2003). "Türkiye'nin Meyve Üretim Yörelere", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 2, s. 23 – 54, Elazığ.
- Ebcioğlu, N. (2003). Sağlığımızın Yapıtaşları Sebze ve Meyveler Tanımları, Besin Değerleri, Yararlı Etkileri, Üretimleri ve Yetiştirilmeleri, Remzi Kitabevi, s. 208, İstanbul.
- Glozer, K., Ferguson, L. (2008). Pomegranate Production in Afghanistan, UCDAVIS College of Agricultural & Environmental Sciences, s. 32.

- Gölükçü, M., Tokgöz, H., Kıralan, M. (2008). “Ülkemizde Yetiştirilen Önemli Nar (*Punica granatum*) Çeşitlerine Ait Çekirdeklerin Bazı Özellikleri”, *Gıda*, 33 (6): 281 – 290.
- Gülcan, R., Tekintaş, F. E., Mısırlı, A., Sağlam, H., Günver, G., Adanacıoğlu, H. (2000). “Meyvecilikte Üretim Hedefleri”, *Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi*, 17 – 21 Ocak 2000, s. 587-616, Ankara.
- Güngördü, E. (2006). *Eğitim Fakülteleri İçin Türkiye'nin Beşeri (Nüfus-Yerleşme) ve Ekonomik Coğrafyası*, Asil Yayın Dağıtım, 4. Baskı, Ankara.
- Horowitz, S. (2001). *Apple of Carthage*, <http://wiesedruck.com/index.php?/project/apple-of-carthage/> (Son erişim: 24.11.2012).
- Kaya, B., Aladağ, C. (2009). “Maki ve Garig Topluluklarının Türkiye'deki Yayılış Alanları ve Ekolojik Özelliklerinin İncelenmesi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 22, s. 67 – 80, Konya.
- Koday, S. (2002). “Bursa İlinde Meyvecilik, Güney Marmara Bölümü Mekansal Sorunlar ve Çözümler”, 29. Coğrafya Meslek Haftası Bildirileri, 17 – 19 Mayıs 2001, Çanakkale, Coğrafya Meslek Haftaları Serisi: 3, (Ed. Suna Doğaner), s. 109 – 126, İstanbul.
- LaRue, J. H. (1980). *Growing Pomegranates in California*, University of California, California Agriculture and Natural Resources Leaflet, No: 2459, s. 8.
- Lye, C. (2008). *Pomegranate Preliminary Assessment of the Potential for an Australian Industry*, RIRDC Publication No. 08/153 RIRDC Project No. GPI-1A, s. 18, Avustralya.
- Oğuz, H. İ., Ukav, İ., Eroğlu, D. (2011). “Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Nar (*Punica granatum* L.) Üretimi ve Pazarlanması”, *GAP VI. Tarım Kongresi*, 09 – 12 Mayıs 2011, s. 108 – 112, Şanlıurfa.
- Onur, C., Kaşka, N. (1985). “Akdeniz Bölgesi Narlarının (*Punica granatum* L.) Seleksiyonu”, *Turkish J. Agric. For.*, 9 (1), s. 25-33.
- Onur, C., Pekmezci, M., Tibet, H., Erkan, M., Gözlekçi Ş. (1995). “Nar Muhafazası Üzerine Araştırmalar”, *Bahçe Bitkileri Kongresi*, Cilt: 1, s. 696 – 700, Adana.

- Saleh, M.A., Amer, M.K.M., Radwan, A.E.W., Amer, M.E.S. (1964). “Experiments on Pomegranate Seeds and Juice Preservation”, *Agric. Research Review*, 42(4), s. 54-64.
- Stover, E., Mercure, E. W. (2007). “The Pomegranate: A New Look at the Fruit of Paradise”, *Hort Science Vol. 42 (5): 1088 – 1092*, Ağustos 2007.
- Şahin, A. (2006). *Nar Bahçesi Tesisi*, BATEM Yayınları, Yayın No: 28, Antalya.
- Tarcan, H. H. (2006). *Ön Türk Uygarlığı Kitabı*, Töre Yayın Grubu, Temmuz 2006, II. baskı, s. 281.
- Taşlıgil, N. (2005). *Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası*, Çantay Kitapevi, İstanbul.
- TÜİK. (2012). *Türkiye İstatistik Kurumu, Bitkisel Üretim İstatistikleri*, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul> (Son erişim: 24.11.2012).
- Ünal, A. (2011). *Bahçe Tarımı – II., Yumuşak Çekirdekli Meyve Türleri ve Nar Yetiştiriciliği*, (Editörler: Vedat Şeniz, Veli Erdoğan), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2358, s. 16 – 19, Eskişehir.